

Srednjovjekovno pjesništvo

Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo na narodnom jeziku javlja se razmjerno kasno u **pisanim spomenicima (2.pol 14.st.)**, a često je zapisano tek u pjesmaricama u **16-17.st.** Svojim odjecima tematskim i stihotvornim traje do u 18. st. a ponekad su pjesme sačuvane u narodu do naših dana. Postankom je starije od sačuvanih zapisa koji su svi prijepisi starijih predložaka, zapisano na sva tri hrvatska pisma s potegom od Istre i Kvarnera do Budve, a neke pjesme vezuju sjevernu kontinentalnu Hrvatsku s južnom. Isključivo je **religiozne tematike i neliturgijske namjene** što ne znači da se pjesme nisu pjevale i u crkvi, osobito za božićnih i uskršnjih blagdana i uz godove pojedinih svetaca.

Nekoliko je tematskih ciklusa: **božićni, uskršnji, sprovedni, uz rijetke pojedinačne odmaka u neku drugu tematiku, ali u skladu s temeljnim srednjovjekovnim svjetonazorom asketizma i očekivanja pravde na drugom svijetu.**

Uglavno je pučko, vezano za djelatnost pobožnih bratovština, s tek ponekom pjesmom individualnih stvaralačkih poticaja i nadahnuća. Srednjovjekovno je pjesništvo **anonimno** s tipičnim srednjovjekovnim stavom prema stvaralaštvu: **nije važan autor, nego auditorij (recipijenti).**

Stoga su se pjesme, prenoseći se iz mjesta u mjesto, iz knjige u knjigu, mijenjale prema **lokalnim** potrebama i **jezičnim značajkama**, tako da se, uz zadržavanje, osnovne tematike i stihovane strukture – **rime, stihovi, a često i čitavi odlomci sele iz jedne pjesme u drugu.** To je ona poezija koju najčešće polazeći od Marulićeve posvete Juditi nazivamo **začinjavačkom** u najširem smislu riječi. Svoj procvat doživljava u 14. i 15. st. sve što je poslije stvoreno u **tematskoj i versifikatorskoj srednjovjekovnoj maniri** samo su odjeci i ponavljanja, nadogradnje nerijetko neinventivne onoga što je nastalo u tom razdoblju. Često se toj poeziji odricala bilo kakva umjetnička vrijednost. Nisu se znala cijeniti **stilska dostignuća i jednostavna pjesnička nadahnuća te poezije.** Tražili su joj se, uglavnom bezuspješno, strani uzori. Međutim, ako je izvanjskih poticaja i utjecaja i bilo, a bilo ih je, oni su u toj poeziji prisutni na liniji zajedništva sa zapadnoeuropskim duhom, ponajprije **mediteransko-romanskim** krugom. Svega je nekoliko pjesama kojima je pronađen konkretan latinski izvor, a te su zapravo **prepjevi**, koje su se kao i ostala pučka poezija prepisivanjem i prenošenjem mijenjali.

Jezik te poezije najčešće je **čakavski** s određenim **dijalekatskim odlikama mjesta i vremena zapisa.** Pojedini tragovi **crkvenoslavizama u glagoljičkim su tekstovima** ponajprije na grafijsko-ortografskoj razini, uz poneke leksičke i morfološke crkvenoslavizme, prisutne i u latiničkim pjesmama koji ni u narodu nisu ometali razumijevanje teksta, nego su im davali obilježje veće starine i više stilske razine.

Uz rijetke primjere pjesama **slobodnog stiha i ritmizirane pjesničke proze**, uz pokoji **dvanaesterački ostvaraj** uglavnom individualnih stvaralačkih obilježja **temeljna je versifikacijska značajka pučke bratovštinske poezije rimovani osmerački distih** za koji

se drži da je nastao pod utjecajem *latinske himnodijske poezije u krugu latinskog bogoslužja* iz kojeg se širio u glagoljaške sredine.

Ipak, u nastanku te vrste versifikacije ne bi se smio zanemariti ni utjecaj **domaćeg folklornog stvaralaštva**.

Iz **osmeračkih pjesama uskršnjeg ciklusa** razvili su se već u 15.st. **Gospini plačevi**, a poslije i **crkvena prikazanja** koja obuhvaćaju još i božićnu i svetačkolegendarnu nerijetko apokrifnu tematiku.

Prva vijest o pučkoj poeziji na **hrvatskom** jeziku potječe iz **latinske kronike** koja bilježi dolazak pape **Aleksandra III.** u **Zadar** 1177. kada su ga Zadranjci dočekali *beskrajnim pohvalnicama i pjesmama koje su silno odjekivale u njihovu slavenskom jeziku*.

Samo koju godinu nakon toga nastao je u Poveljima na Braču *Povaljski prag*, kameni crkveni nadgrobnik s ćirilčkim natpisom o osnutku crkvenog posjeda u kojima mnogi vide prve **dvanaesterce na hrvatskom jeziku**. U tim se stihovima ogleda utjecaj **bizantskog** stihotvorstva u prvom redu na **formalnoj razini**. Određene brojčane vrijednosti koje čine stihovne elemente zasnovane su na **crkvenoslavenskoj ortografskoj** slici teksta. Kada se tekst čita s onim glasovnim vrijednostima koje su u 12. st. već bile prisutne u hrvatskom jeziku tada on više nije dvanaesterački premda mu se ne mogu odreći poetske vrednote. Ostavit ćemo po strani nastojanja da se u našim najstarijim zapisima vide stihotvorni elementi koji nisu ostavili traga u razvoju hrvatske srednjovjekovne poezije na narodnom jeziku i pozabaviti se začinjavačkom poezijom.

Začinjavačka poezija: pjesma kojoj se postanje s dosta sigurnosti smješta u 13. st. **božićna** je danas pjevana **kajkavska** pjesma *Narodil se kralj nebeski* nastaja u sjevernoj Hrvatskoj ali joj je najstariji zapis tek iz **1593**.

Prvi stihovni zapis iz **14.st.** čini **osam stihova** (od toga dva rimovana osmerca) o neumitnosti smrti i prolaznosti svega zemaljskoga, u kolofonu **misala krbavskog kneza Novaka** iz 1368. Dio je to pjesme koja se u izvorima 15.-16. st. u versifikacijski dotjeranijem obliku pod naslovom **Pisan na spomenutje smrti**.

Pravim je početkom hrvatske začinjavačke poezije pojava prve poznate **Prve hrvatske pjesmarice** zapisane u **glagoljičkom Pariškom zborniku** iz **1380**. koji se nalazi u pariškoj nacionalnoj biblioteci. Nastala je najvjerojatnije u Splitu ili njegovoj kopneno-otočkoj okolici. Pjesmarica je to u pravom smislu po broju pjesama (9, po nekima 10 ili 11) po **raznovrsnosti tematike** i po zastupljenosti **različitih** versifikacijskih i metričkih shema.

Na početku joj stoji **Pisan svetoga Jurja** uz napomenu **poj ljudem razumno**. Ona je jedinstvena po **tematici, kulturološkoj pripadnosti, svjetonazoru i versifikacijskoj strukturi**. Pjesma opjevava borbu Svetog Jurja sa zmajem i oslobađanju kraljeve kćeri a oblikovana je i bila je veoma proširena u europskoj književnosti 12. - 13. st., dok su joj glavni prijenosnici bili križarski ratovi. Za razliku od pučkih duhovnih pjesama to je jedina pjesma u hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji koja govori o **feudalnom** svijetu i životu na kraljevskom dvoru, zrcaleći **religiozne viteške ideale križarskog** srednjeg vijeka: borba protiv demonskog

zla utjelovljena je u zmaju koju vodi trubadurski vitez i zaštitnih nemoćnog ženskog bića. Ona je svjedočanstvo postojanja i takvog kulturnog ozračja u hrvatskoj kulturi koje se odlikovalo viteško-križarskim svjetonazorom. Kompozicijski pjesma ima **dvije fabularne** linije: o Svetom Jurju, a onda o zmaju i kraljevni koje se spretnom stilističkom upotrebom stilskih srestava spajaju na kraju pjesme. Stih pjesme kreće se od **sedmerca do sedamnaesterca** pri čemu je po nekoliko stihova povezano rimom. Nije mu određeno podrijetlo ni versifikacijska pripadnost. Prema napomeni uz naslov vidi se da se pjesma javno izvodila. Postoje **povijesni podaci** da se u crkvi Svetoga Jurja u **Kaštel Sućurcu**, što ju je osnovao hrvatski knez Mislav, od pamtivijeka izvodila prastara legenda o Svetom Jurju. Možda je to upravo ta pjesma, pa bi u tom slučaju to bila najstarija sačuvana hrvatska pjesma, premda ima mišljenja da je nastala tek u 14.st. u krugu viteških ideala hrvatsko-ugarskog kralja **Ludovika Anžuvina**.

U prvoj hrvatskoj pjesmarici još su dvije pjesme koje ulaze u krug pučke duhovne poezije. Jedna je **dvanaesteračka** pjesma **Svit se konča i sunce jur zahodi** o pokvarenosti svijeta, s nepoštudnom kritikom i osudom moralnog pada crkvene i redovničke hijerarhije, licemjerja i sebeljublja koja odražava poglede tadašnjih **europskih socijalnoheretičkih i predreformacijskih kretanja** ali je mogla imati i **domaćih poticaja** (u Splitu 12. -14. st. bilo je više pojava **hereze**, a 80-ih godina 14. st. tamo je boravio neki **Gvalnerije** sljedbenik engleskog **heretika Wyclifa**). Versifikacijski se sastoji od **deset dvanaesteračkih kvartina i tri tercine** od kojih posljednja završava jednim nepoetskim dodatkom. Tročlani dvanaesterac u kojem je spjevana ova pjesma nije ostavio traga u hrvatskoj poeziji.

Druga je pjesma **individualnog** pjesničkog nadahnuća s početnim stihovima ***Zač mi tužiš duše / iznemagajući dragostiju?*** s napomenom ***Poj željno!***. Riječ je o nadahnutom lirskom obraćanju Isusu u **asilabičnim** rimovanim **distisima** čiji bi drugi dio koji počinje stihovima ***Hvalite ljubav moju, Isusa, nebo i zemlju*** mogao biti i zasebna pjesma. Pjesma se nalazi na samom kraju kodeksa i zbog oštećenosti nažalost nije čitljiva u cijelosti.

Ostale pjesme Prve hrvatske pjesmarice tipične su **pučke bratovštinske osmeračke dvostihovne pjesme** koje su se pjevale ili recitirale u raznim prigodama.

Na prvom je mjestu **Pisan ot muki Hristovi** s početnim stihovima ***Nu mislimo ob tom danas/ gdo na križi umri za nas.*** To je **narativna** pjesma o Isusovoj muc i plaču Marijinu.

Slijedi **Marijina pisan** stihovana molitva Mariji kao Isusovoj majci.

Božićna pjesma s početnim stihovima **Proslavimo Oca Boga/ ki nam posla sina svoga** sadrži kao svoj sastavni dio jednu od najpoznatijih hrvatskih božićnih pjesama **Bog se rodi v Vitliomi** koja se lako mogla izdvojiti kao zasebna pjesma jer sadrži cjelovitu priču o Isusovu rođenju (prema Lukinu evanđelju). Većina istraživača drži da se radi o dvije pjesme međutim kao jedna pjesma zapisana je još i u **Bokeljskoj pjesmarici** iz 1612, koja je po mjestu postanka najbliža postanku Prve hrvatske pjesmarice.

Slijede dvije **sprovodne** ili **mrtvačke** pjesme, prva s molitvom upućenom Bogu, Majci Božjoj i svecima da pomognu duši umrloga brata: **Bratja, bratja sprovodimo** koja se pjevala na Braču još polovinom 20. st., te nakon napomene ***Nad grobom pojut glagoljuće sije*** pjesma

s početnim stihovima **Tu mislimo, bratja, ča smo/Razumijmo zemlja da smo** s poznatim motivima o prolaznosti ovozemaljskog života i svijeta, apostrofirajući muke što čekaju grešnike na drugom svijetu.

Slijedi još jedna pjesma posvećena Svetome **Mihajlu: Mihajle preblaženi, / ti od nas vse zlo odrini** koja se vjerojatno pjevala uz njegov god, a nastala je u Splitu gdje je bila ugledna crkva i samostan toga imena ili u Šibeniku kojemu je taj svetac od starine gradski zaštitnik.

Vremenski su gotovo podudarna (iz 80-ih god. 14. st) s Prvom hrvatskom pjesmaricom dva izuzetno važna **latinička zapisa**.

Jedan je poznata **Šibenska molitva** čiji je zapis vezan uz ime **fra Pavla Šibenčanina**. Otkriće *Cantilene pro sabbatho* zapisane istom rukom utvrđuje dataciju ove pjesme. Šibenska molitva zapisana je u jednome latinskom kodeksu iz knjižnice šibenskih franjevac, te je jedan od najljepših i najpoetičnijih tekstova starije hrvatske književnosti. To je **recitativna pjesnička proza, ritmički i intonacijski bliska litanijama** kojoj, premda ima bliskosti s talijanskim predlauretanskim litanijama, strani izvornik nije nađen. Sastoji se od **dva** dijela. U dva odsječka prvog dijela niz je **emfatičnih zaziva i pohvala Gospi** u kojima se kazuje što ona znači u zemaljskoj i nebeskoj sferi. U drugom dijelu, koji s prvim povezuje zaziv Mariji kao Isusovoj majci, posrednici kod svog sina, zapravo se govori o **Kristu kao dioniku Svetoga Trojstva**, njegovu utjelovljenju i otkupljenju svijeta, a zatim se u drugom odsječku prelazi na **izravno obraćanje Kristu** koje kao da je parafraza *Creda*. Vrlo vješto korištenim sintaktičko-stilističkim sredstvima četiri se odsječka molitve/pjesme skladno stapaju u jedinstvenu poetsku cjelinu.

Početkom 80-ih god.20.st. u jednom latinskom kodeksu **Mađarske nacionalne knjižnice** što je **1385.** bilo vlasništvo Pavla Šibenčanina otkrivena je **Cantilena pro sabbatho**. To je tipična **pasionska narativno-pučka pjesma u osmeračkim distisima**, zapravo najstariji poznat **Gospin plač**. Kasniji je zapis te pjesme bez početnih dvadesetak stihova u glagoljičkom Petrisovom zborniku iz **1468** (s početnim stihom **Jegda čusmo željne glase**), još kasniji u bolskoj pjesmarici iz 1612. i u Korčulanskoj pjesmarici iz 17. st. za koji se dugo držalo da je iz 15. st. Pavao Šibenčanin, premda samo zapisivač dviju hrvatskih pjesama (i jednog proznog teološkog spisa) jedno je od rijetkih poznatih imena hrvatske književnosti do 1. polovine 15. st. U bilješkama raznih latinskih kodeksa šibenske franjevačke knjižnice većinom pisanih njegovom rukom spominje se od 1364. kada je bio lektor, preko 1374. i 1378. kada je bio kustos franjevačke provincije, pa sve do posljednjeg desetljeća 14. st. kada je bio opat samostana sa specijalnim biskupskim ovlastima. Iz kodeksa Mađarske nacionalne biblioteke doznajemo da je 1385. bio predstavnik franjevačke provincije Sclavonije na generalnom franjevačkom kapitolu u Firenci.

U šibenskom samostanu čuva se još jedna od najstarijih poznatih pjesama na hrvatskom jeziku. Radi se o **latinskom** prepjevu **Dies irae** (Dan gnjeva) s početnim stihovima **Sudac hoće gnivan priti,/ vas svit ognjem popaliti**. Zapisana je na zadnjem oštećenom listu kodeksa latinskih propovijedi iz početka 15. st. Dosad je najstarijom hrvatskom verzijom te pjesme držana ona iz glagoljičkog Berlinskog misala 1440. Obje su te pjesme varijante iste

verzije, a imaju po 16 **osmeračkih tercina**. Iduća je verzija te pjesme iz latinične **Picićeve Rapske pjesmarice (15. st.)** s dvije strofe više nego u šibenskoj i glagoljičkoj verziji.

Ima i drugih glagoljičkih zapisa iz kraja 15. st. i početka 16. st., a tiskana je u Bernardinovu lekcionaru 1495. **Rapska pjesmarica** u kodeksu oxfordske knjižnice, u kojoj osim hrvatskih pjesama ima **latinskih i talijanskih pjesama i proze** a zapisao ju je **1471.** rapski svećenik Matija Picić. U pjesmarici je zapisana i poznata **mrtvačka sekvencija** s početnim stihovima **Plači sarcem i s očima** iz čije su jedne starije varijante i spomenuti stihovi iz Novakova misala. Pjesma je još zapisana u nekoliko glagoljičkih rukopisa od polovine 15. do u 18. st.

U spomenutoj pjesmarici nalazi se jedan od najstarijih **dijaloških Gospinih plačeva**. Plač ima 998 stihova raspoređenih u **rimovane osmerce** među kojima ima stihova iz Cantilene pro sabatho (Subotnja preduskršnja kantilena).

U Picićevoj se pjesmarici nalazi i jedna od najpoznatijih do danas sačuvanih hrvatskih božićnih pjesama **Va sve vrime godišća / mir se svitu navišta** (prijevod latinske *In hoc anni circulo*).

II.

Iz istog je rukopisa i **marijinska** pjesma **Da nu se vsi ponizimo** s versifikacijskom shemom latinske *Stabat mater* (strofa 8+8+7) kojoj su tri strofe zapisane u glagoljičkom Vinodolskom zborniku iz 15. st., a dolazi u mlađoj latiničkoj Osorsko-hvarskoj pjesmarici iz 1533.

U **Vatikanском hrvatskom molitveniku** dubrovačke provenijencije (oko 1400) prevedena je stihom prva strofa Ave maris stella s početnim stihom **Zdravo, morska zvijezdo** s pokušajem slijeđenja metrike izvornika (šesterački katren), ali dalje slijedi prozni stih.

U dva glagoljička misala **Ročkom i Metropolitaninu** nalazi se prepjev latinske marijinske sekvencije na gotovo čistom narodnom jeziku a njezinih 6 tercina sadrži ritmizirane, ali nejednakosložne i nerimovane stihove. Prepjevi se neznatno razlikuju. Početni je stih **Veseli se (2. Raduj se), Marije, mati svetlaja**.

Iz kruga marijanske tematike posebno mjesto zauzima pjesma **Spasi, Marije, tvojih vernih** nastala vjerojatno u 2. pol. 15. st. u vrijeme turskih nadiranja u sjevernu Dalmaciju, kada se pjesnik, užasnut njihovim zlodjelima i osjećajući bespomoćnost puka obraća djevici Mariji kao jedinom pribježištu gdje se može naći spas od nevolja. U pjesmi se pominje i neko domaće marijinsko svetište poznato po čudotvorstvu. Po tematici i nekim pjesmotvornim elementima može se zaključiti da je pjesmu poznavao i Marko Marulić kada je pisao Molitvu suprotiva Turkom.

Među pjesmama **Tkonskoga zbornika** posebno su zanimljive još dvije. Jedna od četiriji **uskršnjih** pjesama pod naslovom **Tri Marije hojahu** ima na kraju dodanu **molitvu za kneza Bernardina**, tj. Bernardina Frankopana koji je vladao 1481-1529, stolujući najčešće u Modrušu, pa taj podatak također govori o izvornosti pjesme.

Druga umetnuta u prozni tekst **Cvet vsake mudrosti** u poglavlju pod naslovom **Ot ljubvi ženske** s početnim stihovima **Sliši vsaki človik ovo / ter pameti vele dobro** zanimljiva je zbog jedinstvene tematike u našoj srednjovjekovnoj poeziji. Polazeći sa strogoga asketskoga stajališta pjesma je **ogorčeni prosvjed protiv žena** koje navode na grijeh muškarce, poguba su za redovnike i izvor svakoga zla. U 62 osmeračka dvostiha pjesma očito namijenjena redovničkoj lektiri prilično slobodno niže **slike nevolja** u kojega čovjeka dovodi druženje sa ženom.

Ostale su pjesme toga vrijednoga zbornika **uskršnje** i nadovezuju se na tekst prikazanja Uskrsnuće Isusovo.

U jednom **zadarskom rukopisu** iz kraja 18.st. (s talijanskim i latinskim priložima) datirana je u 1416. pjesma **Benedictio super populum** (Blagoslov za ljude) poznata kao **Blagoslov puka** s početnim stihovima *O ti puče poštovani, naši dragi vsi Zadrani*. Ona je prepisana sa znatno starijega predloška, možda glagoljičkoga. Pjesma zazivlje Božji blagoslov na grad Zadar i sve Zadrane, poimenično navodeći razne društvene staleže. Po spominjanju cesara i mletačke gospode koje treba čuvati od *ruk silnih cara* zaključuje se da je pjesma u određenoj političkoj kostelaciji nastala upravo u Zadru u vrijeme zapisanog nadnevka. Pjevana je vjerojatno za Uskrs. Sastoji se od 21 i pol osmeračke kvartine s rimom AABB. Zabilježena je u više mlađih pjesmarica od kojih se u Budljanskoj zaziva blagoslov za Budvu i Budljane, a u okolici Šibenika i Splita sačuvala se do u polovinu našeg stoljeća.

III.

Neki istraživači drže da kao poeziju treba vrednovati i **Zapis popa Martinca** nastao nakon hrvatskog poraza u Krbavskoj bitci 1493. zapisan u **Drugom novaljskom brevijaru**. Pjesnička je to vizija od Turaka porobljene i opustošene domovine, napisana u prozi **psalmodijskog ritma**.

Na kraju treba spomenuti **anonimni začinjavački** zaokret prema izgrađenijem **dvanaesteračkom dvostruko rimovanom distihu** koji je posato versifikacijskom osnovom hrvatske humanističko-renesansne umjetničke poezije.

Prva tri takva (nedovršena) stiha zapisana su u jednoj **dubrovačkoj carinskoj knjizi 30-ih god.15.st.** Više je takvih dvanaesteračkih stihova s prijenosnom rimom (ukupno 32 od koji su pri kraju 4 nečitljiva) zabilježeno u funkciji antifona između lekcija što su se čitale između **koludričkih pobožnosti** u zadarskom proznom rukopisu 15.st. *Život svete katarine* koji je pripadao koludricama Svete Marije.

Ipak, glavna su sastavnica hrvatskog srednjovjekovnog pjesništva **osmeračke pjevno-recitatorske bratovštinske pjesme** ustaljene **božićne, uskršnje, sprovodne i svetačke** tematike, jednostavnog rimarija i naivnog pučkog pjesničkog nadahnuća koje su se prenosile i prepisivale po prostorima današnje Hrvatske bez obzira na pismo bogoslužni jezik i dijalekt na kojem su nastale. Stoga su jedan od bitnih čimbenika u uspostavljanu jedinstvenosti hrvatske književnosti i kulture.

Povijest. Pjesništvo: Prvi su hrvatski stihotvorci zasigurno bili **svećenici** i oni su stvorili prve stihove na **narodnom** jeziku. Ti prvi pjesnici **prevodili** su **starinske latinske crkvene pjesme** uvodeći njihov ritam u duh hrvatskoga jezika. Već od **početka 12. stoljeća** takve su se pjesme pjevale u dalmatinskim gradovima i u Zagrebu. Bile su to upravo one **laude** što ih je **puk "na njihovom slavenskom jeziku"** pjevao **pozdravljajući 1177. godine papu Aleksandra III** dok je ovaj u **Zadar** ulazio na bijelom konju.

Prvi zapisi te najstarije hrvatske poezije, **lauda i himni**, datirani su nešto **kasnije** nego prvi spomeni o pjesmama, a **pjesmarice** koje su se do danas sačuvale bile su napisane tek u **drugoj** polovici **14. stoljeća**. Stoljetni hijat dijeli epohu u kojoj se najstarija lirika samo pjevala i pamtila od one u kojoj se manji njezin dio zapisivao. Jedna od **najstarijih poznatih** hrvatskih pjesama **božićni** je **sedmerački napjev** *Va se vrime godišća* u kojemu se parafrazira popularna latinska pjesma *In hoc anni circulo*, i to tako da se uspjelo u potpunosti **zadržati metar latinskog** izvornika. U toj božićnoj pjesmi ostvarena je gotovo besprimjerna ritmička bliskost između originala i prijevoda, u čijim katrenima i danas svježe zvuči pripjev koji se, poduprt s tri asonance na kraju prethodnih stihova, provlači čitavom pjesmom:

Va se vrime godišća

mir se svitu navišća

skoze rojen'je ditića

od svete devi Marije...

Deva sina porodi,

đavlju silu vsu slomi,

a krstjane oslobodi,

sveta deva Marija.

Veliku drevnost imaju i **stihovi himni** posvećenih svetoj braći **Ćirilu i Metodu**. Sačuvane su četiri takve himne, od kojih je svakako najljepša ona koju otvara stih **Raduj se, grade višnji Jerusolime**. Ta **asilabička slobodnim stihom** oblikovana **himna** često je reproducirana u **izvanliturgijskim prigodama** pa se ima smatrati i posvema samostalnom pjesmom u kojoj je još mnogo elemenata crkvenoslavenskog jezika moravske baštine:

Raduj se, grade višnji Jerusolime,

veseli se, svetaja mati crkav, Sione,

jako čeda tvoja va krasote množ

u samoga višnjago cesara imut se.
Sveti jerēji tvoji, Gospodi, Ćuril i Metudij
slavu vēka otvrgu,
togo radi priti utegu,
toboju šćedrećim, k svršenago jerējstva stepenu.

Po brojnosti prijepisa može se zaključiti da je u srednjem vijeku bila veoma popularna i **osmeračka božićna koleda *Bog se rodi v Vitlomi***. Pjesma se sačuvala u starijim, ali i mlađim pjesmaricama a njezin prvi poznati zapis je u **pariškom glagoljskom rukopisu** nacionalne knjižnice *Code slave 11*, toj najstarijoj glagoljskoj pjesmarici, prvom zborniku starije hrvatske lirike i pravom nalazištu najljepših drevnih stihova. Pjesma *Bog se rodi v Vitlomi* nije imala neki poznatiji inozemni izvornik, a ako ga je i imala, nije ga vjerno slijedila. U njezinim se rimovanim osmeračkim distisima nazire iz naravi hrvatskoga jezika iznikla, posvema slobodna pučka obrada Isusova rođenja po elementima *Evandjelja*:

"... Spasitelj se rodi danas
ki je prišal z neba za nas.
Ne kasnite dulgo stati,
oćete ga blizu najti.
Povit leži v Vitliomi,
u jasalceh, v tujem domi."
Kad pastiri to slišaše
duhom svetim se vaŕgaše
ter se na vkup zgovoriše
jednim glasom vsi rekoše:
Potacimo k Vitliomu,
potacimo k boŕju domu;
pogledajmo boŕja grada,
pozdravimo Boga mlada!"

Prva hrvatska pjesmarica: Ono što je bilo najbolje u srednjovjekovnoj hrvatskoj lirici prikupljeno je **1380.** u spomenutom **glagoljaškom zborniku** koji se čuva u **Parizu**. U pariškom kodeksu sabrano je sveukupno **devet** pjesama. Sastavljač antologije pokazao je rafiniran ukus izabirući upravo te pjesme, jer je malo vrijednije hrvatske srednjovjekovne poezije ostalo izvan njegove zbirke. Među pjesmama pariškog zbornika nalazi se i božićni napjev ***Bog se rodi v Vitlomi***, ali je on tu tek dio veće cjeline koja se zove ***Od rojenja***; u pariški su kodeks uvrštene još i dvije veoma uspjele pogrebne sekvencije nastale u bratovštinskoj okolini: ***Tu mislimo bratja ča smo i Bratja, bratja sprovodimo***, uvrštena je i jedna **dijalogizirana *Pisan od muke Hristovi*** koja je zametak novijih dramskih prikazanja, i to u onom dijelu u kojemu je u nju bio uključen zasebni ***Marijin Plač***. U zbornik je uvrštena i kraća ***Marijina pisan***, zatim radikalizmom posvema izdvojena satirička pjesma ***Svit se konča***; tu je i napjev o **svetomu Mihovilu**, te strastvena i mistična ljubavna pjesma koja se uputom ***Poj željno***, a pjesmarica se otvarala oduljom narativnom poemom ***Pisan svetoga Jurja***. Lako je zapaziti da, osim nekoliko pojedinačno sačuvanih **lauda**, kakva je primjerice ***Šibenska molitva***, te **manjeg korpusa svetačkih himni** razasutih po liturgijskim zbornicima, sadržaj pariškoga kodeksa nudi **tematski okvir koji je bio uobičajen u poeziji srednjega vijeka**, a to znači **formalni raspon od cantastoria do lauda, od satiričkih stihova do sekvencija za mrtve**.

Pisan svetoga Jurja: Sa svojih **sedamdeset** stihova *Pisan svetoga Jurja* najstarija je **poznata narativna tvorba** u hrvatskoj književnosti. Ispjevanoj na način **srednjovjekovnih viteških talijanskih cantastoria i engleskih balada**, nastanak joj treba tražiti na **koncu 12. st.** Narativna struktura poeme dosta vjerno i **bez ikakvih digresija** prati **latinsku** legendu o svetom Jurju. Razvidno je da je hrvatski pjesnik građu za svoju pjesmu crpio iz **lokalne solinske predaje o Jurju** koja se širila u doba prvih hrvatskih narodnih vladara, ali je bila poznata još i ranije, u razdoblju kasnorimskoga kršćanstva. **Solin** je, osim **Kapadocije**, mjesta Jurjeva rođenja, i jedini u pjesmi **spomenuti toponim**. Smještanje balade u solinski kraj može se usporediti s **dubrovačkom konkretizacijom predaje o Rolandu**. O tomu da je legenda o Jurju bila čvrsto povezana sa solinskim prostorom svjedočili su i **stariji povjesničari** koji poput **Farlatija** poznaju drevnu proslavu svetoga Jurja u Saloni. Sveti Juraj nije bio niti je ikada postao kanonski svetac, ali je upravo zato jedna od najomiljenijih **viteških figura** u srednjovjekovlju. **Sveti vitez i posvećeni ratnik** bio je najmiliji zaštitnik **benediktincima**, i to napose onima što su u hrvatske krajeve dolazili s **britanskih** otoka gdje je sveti **George** i danas zaštitnik krune. Uz to Juraj je prema vjerovanjima **ranokršćanskih plemena idealna figura agrarnih mitova, pobjednik nad silama prirode i krotitelj divljine, junak koji brani grad od nasilja, bolesti i ucjena**. Juraj je doživljavan i kao **ciklički obnovitelj prirode**, kao onaj koji u svijet unosi **zelenu granu**, koji je i zeleni Juraj, bog šuma i polja. Uostalom u tom obličju je i prikazan na jednom od najstarijih hrvatskih glagoljskih zapisa, na **Plominskoj ploči**. Sveti je Juraj preuzeo na sebe i **dio uloge Svetoga Mihovila**, također

popularna i naoružana borca protiv zmajeva. U srednjem je vijeku **figura zmaja** uključivala mnoga značenja koja su urasla u tradicijsku kulturu cjelokupna europskog prostora. Njezine izvore treba ipak vidjeti u **predodžbama što su stizale s istoka**. U Europi je moguće zapaziti pojačavanje **opsesije zmajevima tek nakon provale Mongola**, koji su stigli i do hrvatskih zemalja. Vrijeme mongolskih provala odgovara i dataciji hrvatske pjesme o Jurju. Pored suvremenih i tradicijskih poticaja u hrvatskoj *cantastoriji* **o princezinu osloboditelju i o zmajoubojci** čuvalo se i maglovito sjećanje na neke **antičke** mitove, i to upravo na **Tezejevu** borbu protiv **Minotaura**, **Herkulovu** protiv **Hidre**. Uz to **princezina** sudbina nasljedovala je usud **Andromedin**. Pjesma je u svoje vrijeme u pisanom obliku bila širena u krugovima elitne publike kneževskih dvorova i u benediktinskim samostanima. Bila je također namijenjena usmenom predstavljanju, o čemu svjedoče uvodni stihovi:

Hoćete li, ljudi, slišati od sego vika

da vam poju pisan od svetoga Jeorjije Konjika

gda se sveti Juraj s drakunom rvaše

kraljevu hćer od smrti izbavljaše?

Pjesma o Jurju sastavljena je u **rimovanim distisima**, **slogovi** su joj **u stihovima slobodni**, **ima ih različite duljine**, **od sedam do sedamnaest slogova**. Za pjesmu je karakteristična i **prenesena rima**, i to u jednom slučaju čak **kroz osam stihova**. Svi dijelovi poeme nisu obilježeni naracijskom ekonomičnošću. **Posljednji prizor**, u kojemu se prikazuje **Jurjeva borba s drakunom**, veoma je **sažet** i oslobođen bilo kakvih uzgrednosti, ali je na neki način u suprotnosti s **razvučenijim dijelovima** u kojima su se sporo nizale činjenice o **ždrijebanju i izboru žrtve**, a što je sve bilo uvod u **kraljev** pokušaj da izbjegne **kćerinu** žrtvu:

Ošće kralj s vlasteli poče većati:

"Učinimo žribi metati.

Komu žribi skočiše,

bez dvoine ga drakunu dati."

Bez dvojice ga drakun izjidiše,

bez dvojice ga kralju žribi iskočiše.

Kralj jednu ćer vele lipu imiše,

opće veće dice ne imiše.

Kralj im se umiljeno počeo moliti:

"Vazmite zlato i srebro neizročito,

učinite mojoj hćeri smrt prostiti."

Vlastele mu rekoše tako:

"Gospodine, to nećemo učiniti."

Najistaknutija **stilska** osobina poeme proizlazi iz **učestale uporabe imperfekta**, što je u njezin tekst preuzeto iz srednjovjekovnih kanonskih kodeksa, gdje je inače imperfekt veoma čest i gdje se uz njegovu pomoć ostvaruje karakteristična **sintaktička sporost** i budi u čitatelja osjećaj da mu se pred očima oživljuju nestali, ali za maštu još živi svjetovi s nekom uzvišenom ritualiziranošću jezika i pokreta. Uz pomoć imperfektivnih glagolskih oblika *isklonjaše, zagledaše, znamenaje, potresniše i probodiše* u šest stihova, ostvaruje se dojmjljivi finale te prve hrvatske *cantastorije*:

V tom časi drakun iz jezera se isklonjaše,

sveti Juraj ga zagledaše,

znamenijem svetoga križa

on se znamenaje,

ščita i sulice rukama potresniše

ter drakuna v grlo probodiše.

U **hrvatskom** srednjovjekovlju *Pisan od svetoga Jurja* imala je status **Beowulfa** u **engleskoj**, **Cida** u **španjolskoj**, a **Rolanda** u **francuskoj** književnosti. Hrvatska gesta o Jurju za razliku od njih **nije epska tvorba, ali ni crkvena Svetoga Križa u Ninu nije katedrala i nije usporediva s romaničkim i gotičkim zapadnoeuropskim katedralama** s obzirom na razmjere, ali svakako jest u stupnju sklada koji je ostvarila sa svojom okolinom, njezinim mjerilima i njezinim vrijednostima.

Šibenska molitva: Druga znamenita dulja pjesma iz hrvatskog srednjovjekovlja je *Šibenska molitva*, koja je dobila ime po **gradu** u kojemu je **pronađena**. Njezin **naslov** ispisan latinskim jezikom glasi **Oracio pulcra et devota ad beatam virginem Mariam** (Lijepa i pobožna molitva Blažene Djevice Marije). Rukopis joj je **latinički**, a nastala je negdje u **sjevernoj Dalmaciji**, možda u **Bribiru**, i to jamačno u **drugoj** polovici **14. st.** Šibenska pohvala Gospi po svemu je srednjovjekovna **lauda**. Sročena je u stilu **latinskih zahvalnica** što su ih **bratovštine bičevalaca i skupine laika pod svećeničkim nadzorom** izvodile za blagdana u

crkvama i pred njima, uzvisujući u jednostavnim i svakome razumljivim stihovima mnoge svece, ali najčešće i s najviše strasti upravo Gospu. Toj pobožnoj i mističnoj poeziji emocionalni i pjesnički predložak ponudio je **sveti Franjo** u svojoj pjesmi *Laudes creaturarum* (Pohvala Stvoritelju). Franjine laude i laude njegovih sljedbenika, a *Šibensku* je *molitvu* ispjevao sigurno neki Franjin štovalac, zapravo su **rimovani prozni sastavci** koji su svoj glas **crpli iz liturgijskih sekvencija preuzimajući ritam litanija**. U tim su se pjesmama nadugo nabrajali pojedinačni razlozi zbog kojih se proslavljala neka svetica ili svetac. Laude su rimovani uzdasi. U njima su i hrvatski pjesnici nabrajali čitav živi i mrtvi svijet, svu floru i faunu, sve kreposti i sve vrline sa željom da u što kraćem tekstu iskažu sukus evanđeoske ljubavi.

Hvalite, gore, polja, i vsa driva,

jere vas vsako lito lipo odiva!

Hvalite, lito s cvitjem

i ptičice s željnim pitjem

a nada sve vinu hvali.

Cilj lauda bio je da se **u slušatelja i čitatelja pobudi zahvalnost i ganutost zbog svega što je čovjeku darovano na svijetu**. Ta je poezija savršen iskaz jednostavne srednjovjekovne duhovnosti. U laudama je pronađen najbolji oblik za opjevanje **beskonačnosti Božje dobrote**. Religijski osjećaji puka nadahnuli su *Šibensku molitvu*, u kojoj su na razini vremena sintetizirana mnoga iskustva, kako ona jezična i stilska tako i ona koja su proizlazila iz mentaliteta i duha vremena. U *Šibenskoj molitvi* Gospi se pjeva kao da je **bestjelesna**, pa u pjesmi nema ni traga nekoj inače čestoj mističnoj erotskoj strasti što se zapaža u drugim pjesničkim sastavcima onoga doba. U pjesmi o Gospi Gospino je tijelo **ideologem**, Gospa je **Majka crkva** što u neiskazivoj mudrosti upravlja ljudskim rodом. I kao što su je slikari prikazivali u svoj veličajnosti na suvremenim oltarskim palama, tako je i u *Šibenskoj molitvi* Gospa prikazana u slavi i bez maloga Isusa u krilu. Ona je ovdje savršeni prikaz Crkve, ona je Crkva sama, njezin bestjelesni koncentrat, ona je Gospa veličanstvena, ali i Gospa od milosrđa, koja pod svojim golemim raskrivljenim plaštom štiti nesretne i zarobljene, tužne i zbunjene pripadnike ljudskoga roda:

Gospoje, ti si mati nevoljnih sirot.

Gospoje, ti si utišenje žalostnih udovic.

Gospoje, ti si veselje dreselih mužatic i udovic i divic.

Gospoje, ti si skupljenje dolžnih.

Gospoje, ti si izbavljenje uznih i jatih.

Gospoje, ti si vse utočišće svih vernih, nevoljnih i žalostnih.

Gospoje, ti si vse ufanje svih nas vernih karstjan grišnih.

Gospoje, ti si život i skrišenje svih vernih tvojih i grišnih.

Gospoje, ti si pomoćnica i kraljica svih vernih, slabih i nemoćnih.

Gospoje, ti si otvorenje vrat rajnih svih tvojih vernih i želećih i devotih.

Gospoje, ti si obraz i zrcalo svih redovnikov i redovnic svih vernih.

Gospoje, ti si družbenica tebe želećih i poštovajućih svih vernih.

Gospoje, ti si strah i bojazan svih duhov nečistih i svih djaval upadnih.

U *Šibenskoj* se molitvi raspoznaju **četiri** različita **dijela**. U prvome, koji je najstrože ritmički organiziran i koji obaseže najveći dio laude, zacijelo njezinoj jezgri, Mariji se upućuje niz pretežno **evanđeoskih metafora** kojima se ona dovodi u vezu s osobama nebeskoga dvora čije je ona *okripljenje, ispunjenje, naučenje, pomoženje, proslavljenje*. U **drugom**, nešto **kraćem** ali **sadržajno raznovrsnijem** dijelu, sustav zvučnih podudaranja nešto je slabije proveden, a Mariji se upućuje nomenklatura iz **zemaljskog okoliša** u gradacijama koje su išle do duhova zla i u ritmu koji je izgubio monotonost i sigurnost pravilnih uzdaha pobožnosti sa samog početka pjesme koji su ovako zvučali:

O blažena! O prislavna! O presvitla! Svarhu svih blaženih

bogom živim uzvišena! S vsimi božjimi dari urešena!

O prislavna prije vsega vika! Bogom živim zbrana!

O umiljena divo Marije!

Gospoje, ti si blaženih patrijarah uprošanje.

Gospoje, ti si blaženih prorokova proročanstva ispunjenje.

Gospoje, ti si anjelsko pozdravljenje.

Gospoje, ti si boga živoga obsijanje i okripljenje.

Treći i četvrti dio laude kao da s Marijinom pohvalom izravno i nemaju veze, jer su oni u cjelini bili **posvećeni mistici Kristova utjelovljenja i njegove smrti**. Pjesma završava govorenjem **Creda** (Vjervanjanja). Iako je *Šibenska molitva* jedan od najsvježijih lirskih plodova hrvatskoga srednjovjekovlja, ona u svojim dubinama čuva i značenja koja imaju malo veze s umjetnošću, ali to više sa stvarnošću svoga vremena. U *Šibenskoj molitvi* jedan sloj osvjetljava tamu njezina postanja; ima u njoj stihova iz kojih je **vidljiva protubogumilska tendencija**, čime se otkriva i sredina u kojoj je nastala. Veli pjesnik u jednom stihu da je Gospa "**vse vere karstjanske kripko udaržanje**", ali odmah dalje dodaje da je ona "**nevere karstjanske potaranje**". Ta "karstjanska nevera" o kojoj je ovdje riječ odnosi se na **patarenski pokret u Bosni**. U stihu se *nevera krstjanska* veoma određeno spominje u jednini, čime je nedvosmisleno povezana s onima koji su sebe u dalmatinskom zaleđu nazivali *dob-*

rim krstjanima, zarativši time naziv heretika. *Šibenska molitva* bi se u cjelini mogla shvatiti kao **pjesma suprotiva bogumilskom odbacivanju kulta majke Marije** kojega je upravo Katolička crkva u nebrojenim prigodama u doba nastanka laude isticala kako bi uspostavila **protutežu istočnim i patarenskim Mariji nesklonim učenjima**. Tek iz te vizure mogao se nešto preciznije objasniti nastanak *Šibenske molitve* i zagonetka njezina pisca koji nam nije poznat. Zna se samo da ju je **prepisao fra Pavao Šibenčanin**, ali je s obzirom na njegovu ne baš zavidnu pismenost moguće pretpostaviti da je fra Pavao izvornik *Šibenske molitve* latinicom prepisivao iz nekog ćiriličkog u Bosni udomaćenog predloška, koji je ondje dospio s dvora **Šubića Bribirskih**. Oni su upravo u prvoj polovici 14. stoljeća, kad je pjesma nastala bili **gospodari i Bosne i Dalmacije** i trudili su se da u Bosni olakšaju prodor **franjevaca**. U Bosni su upravo u to vrijeme bile **ojačale hereze** i ondje je upravo u doba nastanka *Šibenske molitve* bio zavladao veliki metež, mnogo bijaše udovica, zarobljenika i nesreće, o čemu se svjedočanstvo sačuvalo u toj najljepšoj od svih hrvatskih lauda, čiji svečani i pobožni ton odjekuje dugo još u mlađih pjesnika. Što se tiče Pavla Šibenčanina, fratra kojemu možemo zahvaliti što uopće poznamo *Šibensku molitvu*, on i njegova slaba jezična upućenost zaslužuju više milosrđa. Njegov je, naime, pobožni mar prepisao još jednu starodrevnu pjesmu, dijalošku pasionsku *Cantilenu pro Sabbath*, koja je tek nedavno pronađena, u Budimpešti, na posljednjoj stranici nekoga šibenskog kodeksa.